

Slovensko ozemlje je imelo že v srednjem veku velik prometni pomen. Prečila ga je važna tranzitna cesta, ki je povezovala Ogrsko (Budim) prek Varaždina, Ptuja, Celja, Ljubljane in Gorice z Benetkami in drugimi italijanskimi mesti. Po utrditvi Habsburžanov v 14. stol. (pridobitev Trsta 1382) se ji je pridružila še cesta iz Dunaja prek Gradca, Maribora in Ljubljane do Trsta. Tretja važna povezava je vodila z Ogrskega prek Maribora ob Dravi na Koroško in čez alpske prelaze v Salzburg in južno Nemčijo. O poteku cest pričajo mitnice – cestninske postaje, na katerih se je pobirala

pristojbina za transport trgovskega blaga. Nahajale so se v vseh mestih in pomembnejših trgih ter tudi na podeželju (Vransko, Rašica, Lokev).

Razvoj trgovine se je začel najkasneje v 12. stol. in sovpada s pojavom pomembnejših meščanskih naselbin (Ljubljana, Maribor, Ptuj, Kamnik). Kovanje breških novcev (Breže na Koroškem), ki se je začelo ok. 1125 in doseglo največji razcvet v prvi polovici 13. stol., je dokaz o razmahu denarnega poslovanja in trgovine. Kovali so jih tudi v številnih slovenskih mestih (Ljubljana, Kamnik, Kostanjevica, Gutenwerd,

Brežice, Slovenj Gradec, Ptuj) in so bili v veliki meri namnjeni trgovini prek meje s Hrvaško in Ogrsko. Tranzitna trgovina je že zgodaj zajemala dragocenejše blago (svila, začimbe in dišave, srebro in druge drage cene kovine), živino, konji, kože, vosek in druge dele idr. Trgovina z ogrskimi voli v Benetke in druge dele Italije se je stopnjevala od 13. stol. in dosegla višek v 15.–16. stol. (več kot 20 000 glav letno), promet z govejimi kozami pa je dosegel 120 000 do 140 000 koz letno. Poleg pristanišč Kopra, Trsta in Reke sta le Ljubljana in Ptuj v trgovini dosegla nadregionalni pomen – ljubljanski trgovci so sami trgovali do Dunaja in Benetk, pujski celo do Nürnberga in Frankfurta. Za večino mest in trgov je bila važnejša trgovina na srednje razdalje. Najpogostejše trgovsko blago so bili sol, vino, žito in železo. Na Slovenskem sta se stikali območji razpečevanja morske soli (iz Kopra, Izole, Ptuj, Trsta, Milje) ter kamene soli iz deželno-knežjega rudnika Aussee ter v manjši meri salzburškega Hal-leina. Dohodki od proizvodnje in prometa s soljo so bili za deželnega kneza posebej pomembni, zato so ju Habburžani že v 14. stol. skušali monopolizirati. Leta 1390 je bila določena solna meja v prid deželno-knežji alpski soli na račun benetške. Sol so do Zelenke-Kaple, Slovenske Bistrice, Ptuj in Brežic tovorili s konji, kranski tovarniki, jo tam zamenjevali za žito in tega tovorili nazaj v Primorje (za oskrbo obalnih mest in Benetk). S Primorskega so prihajala tudi kvalitna vina, drugo območje pridelave in izvoza vin pa je bila Spodnja Štajerska. Iz Maribora, Ptuj in Radgone so ga po Dravi, Muri in kopnem transportirali na Korosko, Zgornjo Štajersko in do Salzburga.

Fuzine na Gorenjskem so zazivle v 14.–15. stol. na posestih grofov Ortenburških ter freišinskega in brixenskega škofa. Pridobivanje domačega železa ni zadostovalo, zato so čez karavanske prelaze uvažali korosko železo in ga predelovali na Kranjskem. V 15. stol. se je pojavilo še železo s turjaškega gospostva, ki so ga predelovali v okolici Rašice in transportirali na Reko. Železo in železni izdelki, npr. žebji, iz koroskih in kranskih fužin so potovali v primorska mesta (Trst, Koper, Piran, Reka, Devin) in po morju v Benetke, Ancono in vse do Apulije, na drugi strani pa po kopnem in plovnih rekah na Hrvaško (po Savi in Dravi). Pomemben izvozni proizvod slovenskega ozemlja je bil še les za primorska mesta, Benetke ter panonske pokrajine (Slavonija, Ogrska). Les iz zgornjega Posočja so plavili po Soči na trg v Gorici, les in lesne izdelke s kraških planot, npr. suho robo s Kočevskega, pa tovorili v obalna pristanišča. Že v poznem srednjem veku se je razvilo splavarjenje na Savi, Dravi in Muri (na splavih tudi transport trgovskega blaga). Les iz Zgornje Savinjske doline je potoval skozi Celje in Brežice v Zagreb (prva omenba 1478), les s Pohorja in Kobanskega pa skozi Maribor (glavno lesno trzišče) in Ptuj v Varazdin in dalje.

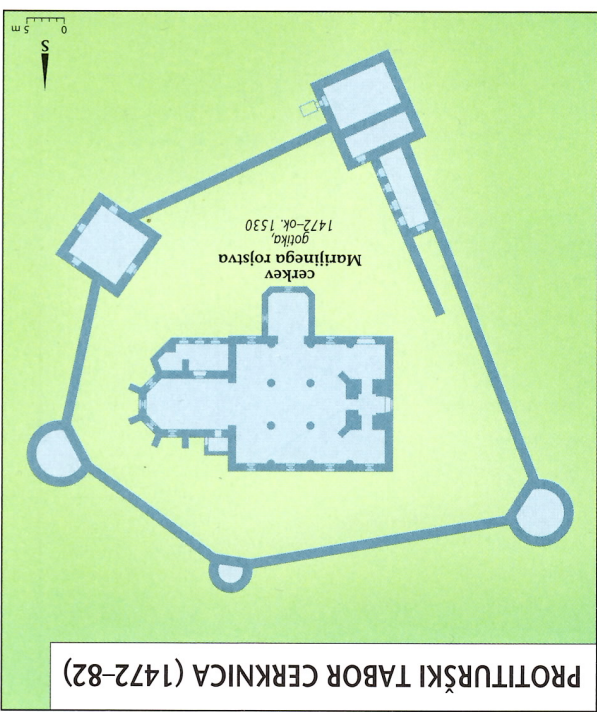

Po prvem turškem vpadu na Slovensko 1408 (Bela krajina) in nekaj pohodih manjšega obsega v letih do 1415 je sledilo pol stoletja miru. Po padcu Bosne 1463 pa se je turška meja približala Kranjski skoraj na 100 km in 1469–83 je nastopilo obdobje najhujših pustošenj. Sovpadalo je z uporom plemstva in najemniških vojakov pod Andrejem Baumkircherjem na Štajerskem (1469–70), z vojnami cesarja z ogrskim kraljem Matijo Korvinom (1477–90) ter s prvim večjim kmečkim uporom (na Koroškem 1478). Največji pohodi so zaobjeli Kranjsko, Koroško in

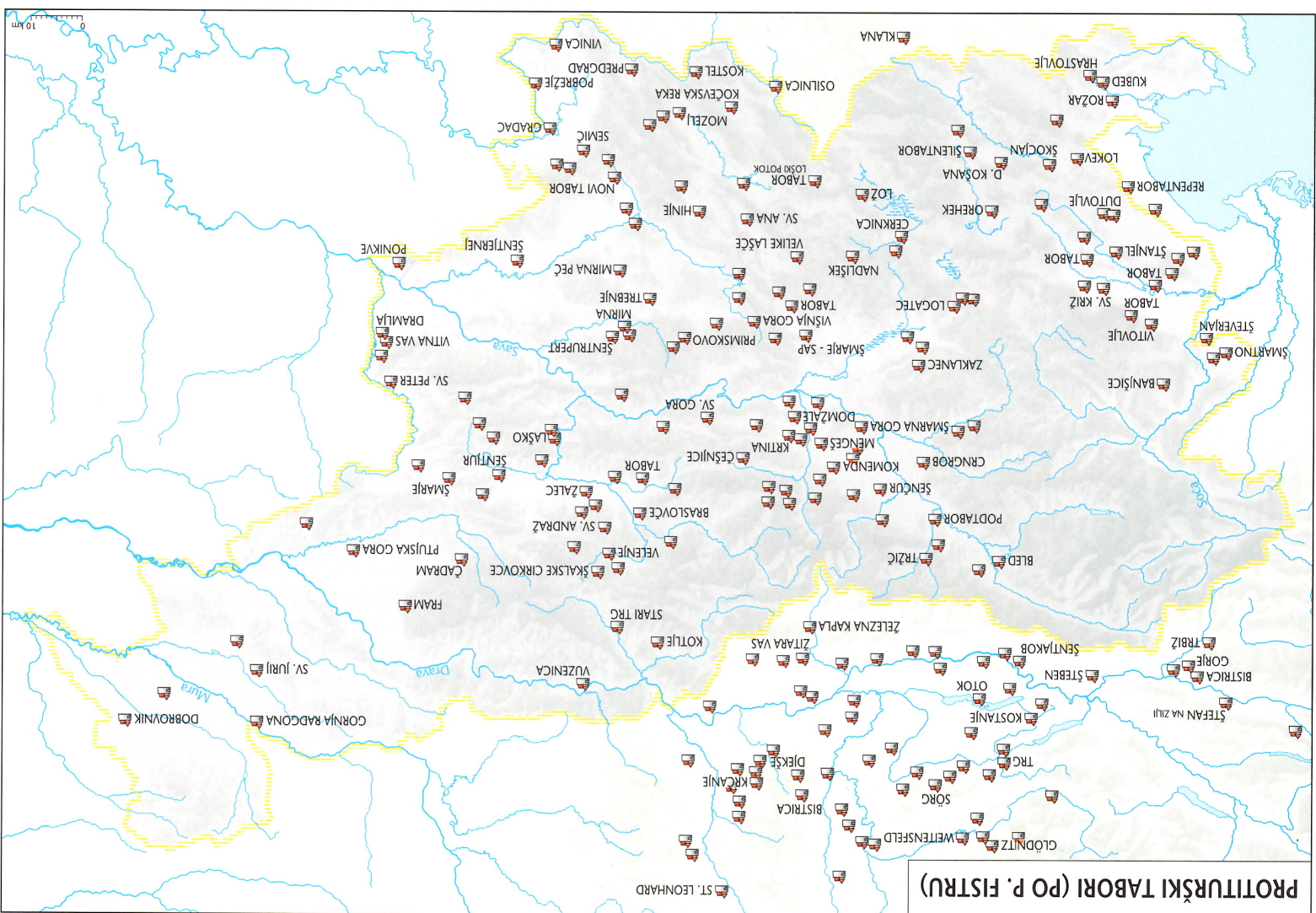
Štajersko (1473, 1476, 1478, 1480, 1483), občasno še Goriško, Kras, Furlanijo, Istro in celo Zgornjo Štajersko (1480). Do vpadov je prihajalo tudi večkrat letno in 1471 so Turki preživeli na Kranjskem skoraj tri mesece. Premirje ogrskega kralja Matije Korvina s Turki je 1483 prineslo osemletni mir, sledili pa so novi, a manj uničujoči vpadi (1491–99, 1511, 1516).

Novo obdobje turškega napredovanja v Evropi je pomenila vlada sultana Sulejmana I. Veličastnega (1520–66), ki je 1521 zavzel Beograd, 1526 pri Mohaču uničil ogrsko vojsko in zasedel Budim ter 1529 prvič oblegal

PROTITURŠKI TABOR CERKNICA (1472-82)

Dunaj. To je bil čas rednih, a manj silovitih vpadov na Slovensko (1522-32). Drugi turški pohod na Dunaj 1532 se je izjalovil in ob vračanju mimo Gradca, Maribora in Ptuja je slovensko ozemlje edinkrat doživelo prehod glavne redne turške vojske s sultanom na čelu (14.-16. septembra obleganje Martibora). Poslej so bili turški vpadi redki, po letu 1600 samo še v Prekmurju. Deželni knez in stanov protiturškim pohodom niso imeli pravega odговora. Obramba se je omejila na utrjevanje mest in ureditev signalne organizacije (gr-made). Vendar so se Turki izogibali obleganjem gradov in mest, zato pa je zelo trpelo podeželje, od koder je bilo po ocenah deželnih stanov Kranjske, Koroske in Štajerske do 1508 odpeljano v ujetništvo do 200 000 ljudi. Podložniki so se skušali zaščititi s postavljanjem kmečkih utrd - raborov, najpogostejše okoli cerkev. V 15.-16. stol. jih je na slovenskem etničnem ozemlju nastalo okrog 350. Turški vpadi so povzročili migracije prebivalstva iz Hrvaške in Bosne (Uskoki, Prebegi, Vlahi), ki se je zlasti v 16. stol. naselilo na območjih območjih (Zumberk, Bela krajina), Krasiu ter nekaterih delih Štajerske (Dravsko in Murško polje).

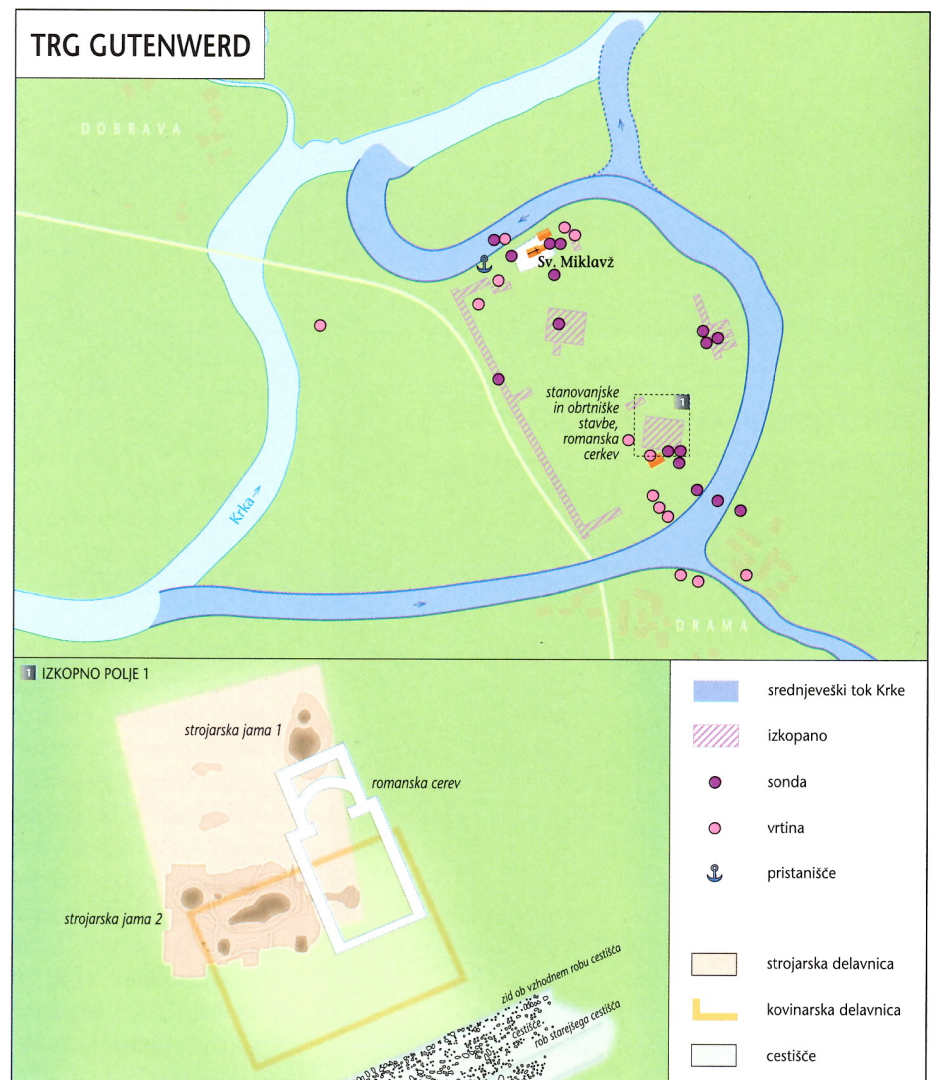

PROTITURŠKI TABORI (PO P. FISTRU)

Ozemlje ob spodnjem toku Krke na Dolenjskem je bilo v poznem srednjem veku v trgovskem in prometenem oziru eno najbolj dinamičnih na Slovenskem. Intenzivna agrarna kolonizacija je pokrajino zajela najkasneje do 12. stol. in je v 13. stol. segla že daleč čez Gorjance v Žumberk (tudi sodelovanje cistercijanov iz Kostanjevice). Oblikovanje mreže fevdalnih gospoств z več deset gradovi je bilo dopolnjeno z nastankom mest in trgov (Brežice, Krško, Kostanjevica, Novo mesto ter danes izginula Gutenwerd in Kronovo). Lega ob državni meji s Hrvaško/Ogrsko in ob pomembni prometni povezavi, ki je z Ogrske vodila v Italijo, je bila gospodarsko vabljiva, zato so tu v 12.–13. stol. oblikovali gospodstva mnogi državni knezi in visoki plemiči: salzburški nadškofje v Brežicah, bavarski grofje Bogenski v Krškem, koroški vojvode Spanheimi v Kostanjevici, grofje Andeški in za njimi avstrijski Babenberžani v Gutenwerdu (fevdu od škofije Freising), grofje Goriški v Beli krajini in v 14. stol. še Habsburžani v Novem mestu. Pomen trgovine kaže že v prvi pol. 13. stol. vrsta kovnic breških novcev, ki so bili namenjeni trgovanju z Ogrsko, intenziven promet po kopnem in verjetno Krki pa izpričujejo številne mitnice, brodovi in mostovi (tudi pristanišče v Gutenwerdu).

Trg Gutenwerd (omenjen prvič 1251 kot *forum Gutenwerde*) je stal na Otoku pri Dobravi blizu Šentjerneja. Je prva opuščena srednjeveška urbana naselbina v Sloveniji, ki je bila načrtno odkrita in sistematično raziskovana (izkopavanja 1967–84). Nastal je v okljuku Krke in bil v 13.–14. stol. pomemben trg freisinške škofije ter upravno središče njene dolenske posesti. Njegov upravni, gospodarski in družbeni pomen dokazujejo omembe gradu, sedeža krvnega sodstva, treh cerkev, mitnice, broda in kovnice breških novcev (najdeni na Hrvaškem in južnem Ogrskem). V ohranjenem pismu je freisinški škof Johan leta 1473 pisal, da so ga tistega poletja opustošili Turki in da se je vanj zateklo 3000 ljudi, ki so bili pomorjeni ali odpeljani v ujetništvo. Naselbina si zatem ni več opomogla.

Arheologi so odkrili ostanke lesenih in kamnitih bivalnih objektov, obrtnih delavnic (kovaške, usnjarske) in topilniških peči (za železo in bron), temelje romanske cerkve, tlakovano cestišče in še eno cestišče, ob tem pa veliko drobnih najdb večinoma lokalnega izvora, predvsem keramičnih in kovinskih. V baročni cerkvi sv. Miklavža v severnem delu Otoka so izkopali temelje gotske, dveh romanskih in predromanske faze ter zraven še 44 grobov s pridrati večinoma iz poznega srednjega veka. V cerkvi so našli ostanke antičnega pristanišča (obstajalo je tudi srednjeveško); z geološkimi strojnimi vrtinami so rekonstruirali potek srednjeveške in rimskodobne struge Krke. Arhitekturni in urbanistični razvoj naselja še nista zadovoljivo raziskana.

Po smrti Ladislava Posrtnega (1457) je ogrsko plemstvo za novega kralja izvolilo Matije Korvina iz domače rodbine Hunjadi (kralj Matjaž iz ljudske pe-smi). Na Ogrskem je oblikoval učinkovito centralistič-no državo z veliko in dobro organizirano najemniško vojsko. Na jugu se je uspešno upiral Turkom in po nji-hovi zasedbi bosanske kraljevine (1463) v severni Bo-sni in Srbiji organiziral obrambne kraljevine (banovine), ki so za več desetletij zavirle tursko prodiranje. Večino pozornosti pa je usmeril na zahod. S papeževno podpo-ro je nastopil proti husitskemu češkemu kralju Jurju Rodolfa, ki je pripadil k Moravski. Izviralo je do Slezije in Lužice. Nasprotje s Fridrikom III. je izviralo več vojn s prekinitvami (1477–90), v katerih je Korvin uspešno sklepal zveze s Fridrikovimi nasprotniki, npr. s salzburškimi nadškofom Bernhardom. Ta mu je že jeseni 1479 prepustil salzburška mesta, trge in gradove na Štajerskem in Koroskem, ki so jih Madžari zasedli v naslednjih mesecih. Večletna ogrska okupacija in obnem obdobje najhujših turških vpadov (1469–83) sta prinesla notranjeavstrijskim deželam veliko opu-stoženje. Največje uspehe pa je Korvin dosegel v Av-striji. Zasedel je celotno deželo in po večmesnem obleganju junija 1485 tudi Dunaj, kjer je nato imel sedež (cesar Fridrik III. se je umaknil v Gradec in kasneje Linz).

Na ozemlju današnje Slovenije je ogrska zasedba doletela predvsem Štajersko. Madžari so že konec septembra 1479 zasedli salzburška gospostva ob spo-dnji Savi (Brežice, Pišec, Rajhenburg, Sevnico) in po obleganju decembra 1479 tudi Ptuj. Vojna se je resnično razplametela spomlad 1480, ko so po oble-ganju zasedli Radgono (marca) in Fürstenfeld (maja), del ogrske vojske pa je pridrli na Korosko in zasedel salzburška gospostva (Breže, Althofen, Gmünd idr.). Leta 1481 je padel grad Bori. Maribor pa se je junija 1486 skupaj z Negovo in celotnimi Slovenskimi goricami dokončno prišel v ogrske roke. Aprila–maja 1489 sta se morala ob ogr-skem pohodu na Korosko predati še Slovenj Gradec in ob povratku Slovenska Bistrica. Ogrski vdori na Kranjsko niso znani, je pa jeseni 1485 prišlo do vojne-ga pohoda prek Bele krajine in Kočevskega do Trsta in Devina, ki ni imel hujših posledic. Septembra 1489 so bila v Ljubljani pogajanja med cesarjem Fridrikom III. in poslanecem ogrskega kralja, vojskovodjo Jak-obom Szekelyjem, vendar je šele smrt Matije Korvina na Dunaju aprila 1490 prinesla postopen umik iz za-sednih dežel. Njegovemu nezakonskemu sinu Ivanu je bil za novega kralja izbran Vladislav II. iz poljske dinastije Jageloncev (od 1471 že češki kralj), do tedaj eden glavnih Matijevih nasprotnikov.

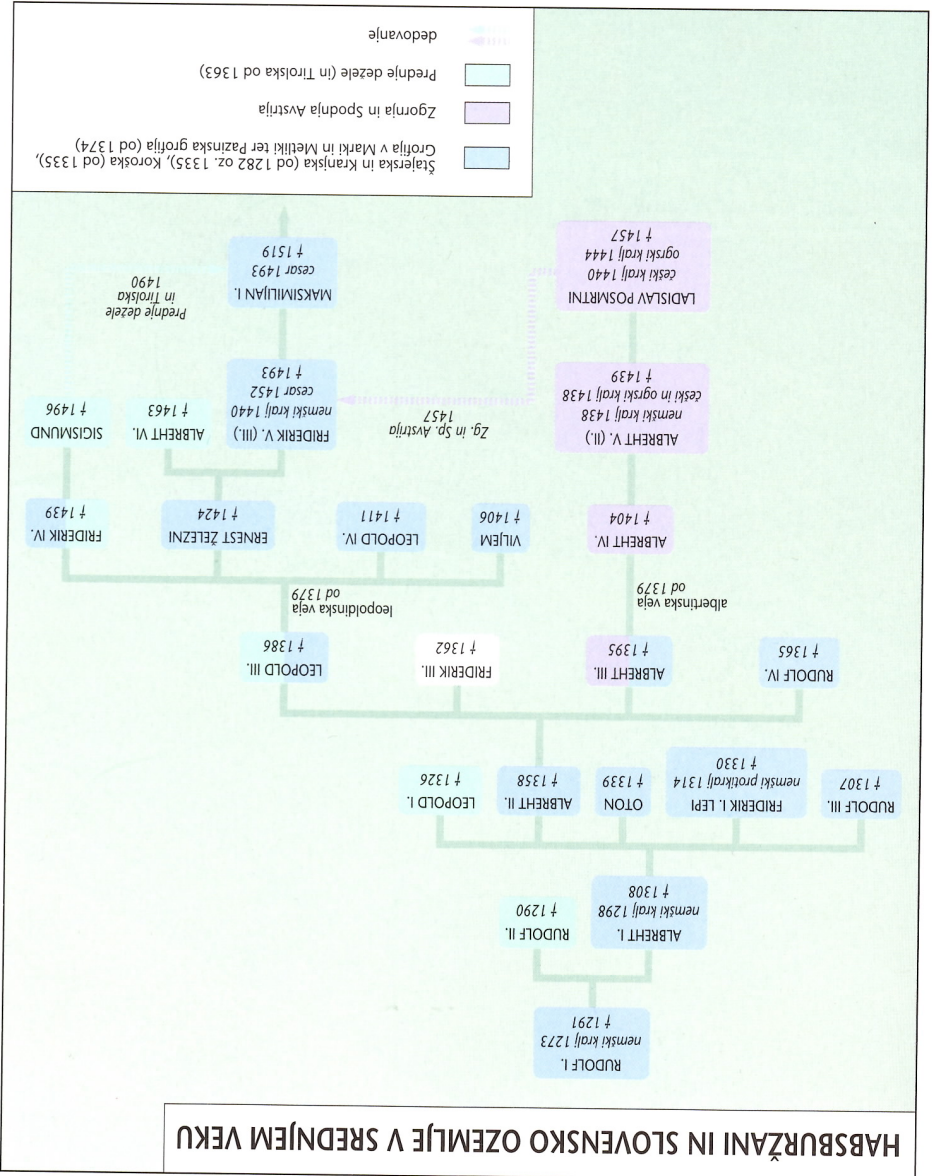

Habsburžani so imeli deželnoknežjo oblast nad večjim delom sedanjega slovenskega ozemlja že od 1282 oziroma 1335, vendar pa so bile v posestnem pogledu njihove dežele še naprej zelo razdrobljene in velik del gospodstev ni bil v neposredni deželnoknežji lasti. S pridobitvami dediščine Celjskih (1456–60), Walseejevcev (1466–72) in Goriških (1460–1500), z zasedbo salzburških gospodstev po umiku ogrskih čet 1490/91 (Ptuj, Brežice) ter z vrsto manjših pridobitev pa so Habsburžani ok. leta 1500 tudi teritorialno-posestno dokončno zaokrožili svojo prevlado na slovenskem ozemlju.

Naše dežele so bile sprva v okviru habsburškega dominija obrobne pomena. Habsburžani so prvotno svojim ozemljem vladali skupno, kot družina; prvi politični in kulturni višek je pomenila doba vojvode

Rudolfa IV. kot seniorja rodbine (1358–65). Spori znotraj dinastije pa so 1379 pripeljali do prve delitve med albertinsko (Zg. in Sp. Avstrija) ter leopoldinsko vejo (ostale dežele). Nove delitve so do 1411 izoblikovale tri deželne komplekse: Zg. in Sp. Avstrija, Notranjeavstrijske dežele ter Prednje dežele (Tirolska z ozemlji v Švici in na Švabskem). Ta doba je prinesla samostojnejši razvoj in večji pomen notranjeavstrijskim deželam s sedežem v Gradcu, zlasti v času Ernesta Železnega (u. 1424) in sina Friderika V. (1440 nem. kralj, 1452 cesar). Kljub hudim pretresom – vzpon Celjskih, dinastični spori, turški vpadi, vojne z Matijo Korvinom – je Friderik uspel ponovno združiti vse tri habsburške deželne komplekse (1457, 1490) in ohraniti dinastijo, ki je pod njegovim sinom Maksimiljanom začela vzpon na veliki evropski in svetovni oder.

Avstrijske dežele so na zahodu mejile neposredno na Beneško republiko, ki se je že od 1420 in zrušitve po-svetne oblasti oglejskega patriarha v Furlaniji zajedala globoko v slovensko ozemlje (Bovško in Tolminsko z Idrijo), 1473 pa je zasedla še do tedaj gorško Gradisce ob Soči z okoliškimi kraji (izgraditev močne protiturske utrdbe). Konfliktu trgovskih interesov, zlasti med habzburškim Trstom in beneškim Koprom, se je pridružil boj za prevlado v severni Italiji in leta 1508 je izbruhnil neizogiben vojaški spopad. Maksimilijanova vojna z Beneškami je bila del velike vojne za Italijo, ene najboljseznjših in uničujočih v Evropi pred 30-letno vojno, v katero so bile vpletene še Francija, Španija, Švicarska zveza, papaz, Milano, Firenze in druge ita-lijanske mestne države. Vzhodno bojišče v Furlaniji, na Goriškem in v Istri je bilo obrobno – glavni boji so potekali v osrednji severni Italiji – vendar je ob dolgo-trajnem vojskovanju prineslo tem deželam precejšnjo izčrpanost in opustošenje (npr. beneška oplentev in

1508, ki so zasedli vse ozemlje do kraških prelazov z Gorico, Trstom, Vipavo, Postojno, Reko in Pazinsko grofijo v Istri, je 1509 sledil popoln umik iz vseh zase-dnih krajev. Avstrijske sile pod poveljstvom vojvode Erika iz Braunschweiga so 1509 pridobile nazaj vse ozemlje in zasedle Tolmin, leta 1511 Gradisce ob Soči in časovno celo Videm in Cedad. Izčrpajoča vojna se je vlekla do premitja leta 1516. Po dokončnem miru 1521 (1523) so bili k habzburškim deželam priključeni Zgornje Posočje (Bovec, Kobarid, Tolmin in rudnik v Idriji), Gradiska z Gradiscem ob Soči in Oglejem ter kraška gospostva Novi grad in Socerb, Benečani pa so dobili nekaj gospostev v Istri (Mojan, Završje, Sovi-njak, Račice, Draguč, Barban, Rakalj, Svervinčena). S tem so bile za nadaljnja tri stoletja zarisane zahodne meje habzburških dednih dežel.